

В.А. Мусійчук

ВПЛИВ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ НА ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ФОНД В'ЄТНАМСЬКОЇ МОВИ

Вивчення крос-культурних контактів різних народів у наш час набуває все більшої актуальності. Такі дослідження ведуться істориками, культурологами, а також мовознавцями. Китайська культура залишила глибокий слід у багатьох сферах не тільки в'єтнамського суспільства, а і японського, корейського. Одним із яскравих проявів цього є мовно-культурна спадщина. Тому дослідження певної частини мовно-культурної спадщини, а саме паремійно-фразеологічного фонду в'єтнамської мови, у руслі впливу китайської мови та культури є науково доцільним та цікавим.

Говорячи про вплив китайської культури на формування фразеологічного фонду в'єтнамської мови, не можна не згадати про шлях перейняття цієї культури, а також про створення в'єтнамської писемності. Розрізнені зв'язки між населенням півночі В'єтнаму і півдня Китаю існували ще з архаїчних часів. Поширення китайської мови у регіоні пов'язано із завоюваннями китайських династій. Ще до нашої ери китайські війська з'явилися на півночі В'єтнаму. З цього часу почалось насильне впровадження китайської мови і писемності в життя в'єтнамського народу. На початку нашої ери китайська імперія активно розширювала територію свого впливу на південь (В'єтнам) і одночасно на північний схід (Корея). Пізніше протягом кількох століть китайська мова розповсюджувалась на схід і досягла Японії. Більше десяти століть китайці панували над В'єтнамом. Це не могло не відобразитись на культурі й мові в'єтнамського народу. Крім того, впровадження китайської мови заохочувалося з боку влади. На той період китайську ієрогліфіку можна було порівняти з латиною в Європі. Вона перестала бути писемністю тільки китайського народу, а стала спільною писемністю у Східній та Південно-Східній Азії. Китай-

ська ієрогліфіка стала офіційною писемністю панівного класу та інтелігенції у цьому регіоні. Упродовж багатьох століть китайська мова в Кореї, В'єтнамі, Японії визнавалась державною, китайське письмо вивчали в багатьох навчальних закладах, його використовували в адміністративних і дипломатичних документах, у культурній і літературній творчості.

Проте, у той час як писемність залишалась незмінною, у фонетичних варіантах китайської мови відбувалися зміни. Фонетичні перетворення відбувались як у самому Китаї, так і поза ним. Величина території також сприяла ще більшому розрізненню вимови, яке вже було у різних районах використання. Сама ієрогліфіка теж була однією з причин виникнення різноманітних способів вимови. Через те що ідеографічна писемність не несе фонетичного навантаження, у певний період виникла ситуація, коли населення різних районів могло порозумітися на письмі і не могло цього зробити в розмові.

Китайська мова за межами Китаю змінювалася за законами тієї мови, з якою вона контактувала. Так китайська ієрогліфіка стала писемністю з багатьма способами читання. Існує корейський спосіб читання, японський, в'єтнамський (який називається „хан-в'єт”). Крім того, у кожній країні може існувати декілька варіантів читання китайських ієрогліфів. Так, наприклад, у В'єтнамі поруч з хан-в'єтом існує давньоханв'єтське читання, а також в'єтнамізоване хан-в'єтське читання.

Після здобуття В'єтнамом незалежності видозмінена китайська мова під впливом історичних змін у в'єтнамській мові повністю відокремилась від китайської мови у Китаї. Нова мова під назвою „хан-в'єт” стала окремою мовою в'єтнамців, але зберегла без змін китайську ієрогліфіку. Так у В'єтнамі виник хан-в'єт – продукт взаємовідносин між китайською

та в'єтнамською мовами, який виник у VIII–IX ст. У В'єтнамі прийнято вживати поняття „мова хан-в'єт” (букв. переклад: китайсько-в'єтнамська мова).

Можна виділити два основних періоди вживання китайської мови на теренах в'єтнамської держави [Nguuyễn Ngọc Trâm 2000]:

- до X ст.: у В'єтнамі була розповсюджена китайська мова і писемність як іноземна;

- після X ст.: лексика і граматики китайської мови продовжують існувати на теренах в'єтнамської держави, але фонетика змінилась.

Така ситуація склалася у прикордонному з Китаєм районі Зяотяу. У цьому районі був поширений певний діалект китайської мови, який внаслідок близьких стосунків із в'єтнамською мовою набув деяких змін. У X ст. В'єтнам здобув незалежність, і з огляду на політичні обставини китайська мова у В'єтнамі була відокремлена від китайської мови у Китаї. Після X ст., починаючи з династії Сун і далі, китайська мова у Китаї продовжувала закономірний історичний розвиток, проте ці зміни безпосередньо не торкнулись китайської мови у В'єтнамі. З X ст. китайська мова у В'єтнамі все більше зазнавала впливу в'єтнамської мови. І всі історико-фонетичні зміни були пов'язані з відповідними змінами у в'єтнамській мові. Отже, читання хан-в'єт має походження з фонетики китайської мови, що існувала на теренах Зяотяу в період династії Тан перед звільненням В'єтнаму.

Пройшовши процес довготривалого використання, відбору і перетворень, хан-в'єт став активною частиною мовного і культурного спадку В'єтнаму. Хан-в'єт у сучасній в'єтнамській мові – це прошарок китайської лексики, яка в різні часи і різними способами була запозичена в'єтнамською мовою і набула в'єтнамської вимови. Разом з писемністю, системою догматів, стилістикою писемної мови були запозичені і прислів'я, ідіоми, фразеологізми.

У фразеологічному фонді в'єтнамської мови, так само як і китайської, є багато фразеологізмів, що виникли з китайських анекдотів, переказів, постулатів, висловів

відомих людей стародавнього Китаю. Не можна заперечувати, що схожість у культурі може бути наслідком схожості типу мислення або однакових природних та соціальних умов. Однак, спираючись на історичні факти, а також на структуру і зміст паремій, можна побачити значний вплив культури Китаю. Надзвичайно легко це помітити завдяки наявності географічних назв або власних імен історичних та літературних постатей Китаю у прислів'ях, ідіомах.

Наприклад:

- Ngô Việt đồng chu (варіант: Ngô Việt cùng thuyền) – Нго і В'єт в одному човні.

У цій ідіомі згадуються назви давньокитайських царств: Нго (у китайському читанні: У), В'єт (у китайському читанні: Юе).

- Tái Ông thất mã (варіанти: Tái Ông mất ngựa, ngựa Tái Ông) – Тай Онг втратив коня.

Це прислів'я говорить про змінність світу: за смутком іде радість, і навпаки. Тай Онг (у китайському читанні: Сай Вен) – герой китайської байки. Коли Тай Онг втратив коня, всі сусіди співчували йому, але він не сумував і казав: „Ще невідомо, чи це горе – втратити коня”. Аж через місяць кінь повернувся і привів за собою дуже гарного коня. Тоді всі поздоровляли Тай Онга, але він не поспішав радіти. Аж якось його єдиний син катався верхи на тому гарному коні, впав і зламав собі руку. Знову всі співчували Тай Онгу, а він говорив, що, може, це на краще. Невдовзі почалась війна, всіх хлопців забрали в армію, а син Тай Онга залишився дома через скалічену руку.

- Mộng Hâm Đan (варіанти: giấc mộng tại Hâm Đan, giấc Nam Kha, giấc hoàng lương, giấc Hoè An, giấc mộng cây hoè, giấc kê vàng) – Сон у Хамдані (сон пшоняної каші).

Цей фразеологізм засуджує нездійсненні мрії і нагадує про швидкоплинність життя. Він пов'язаний з історією про Ли Сіня, коли той, не склавши іспити, зайшов відпочити на постійний двір, де йому позичив подушку один даоський монах. Перед тим як заснути, Ли Сінь побачив, що хазяїн

двору готує кашу. Уві сні парубку привиділось, неначе він успішно склав іспит і став великим начальником. Прокинувшись, побачив біля себе каструлю каші, яку зварив хазяїн. Є й інша історія, пов'язана з цим топонімом. Один персонаж із царства Ієн прийшов у Хамдан царства Чієу і, побачивши, що тут люди якимось дуже красиво ходять, захогів і собі навчитись. Але він не тільки не навчився, а й розучився по-своєму ходити, так що додому мав вертатись навкарачки. Звідси також походить приказка *Hàm Đan học bộ* – вчитись ходити по-хамданськи.

- *Hợp Phố châu hoàn* (варіант: *Châu về Hợp Phố*) – перли (молюски) повертаються в Хопфо.

Основою фразеологізму стала легенда. У період Пізньої Хань у Хопфо (китайське читання: Хе Пу) був жорстокий намісник, що примушував народ платити данину перлинами. Тому всі молюски, в яких виростали перлини, перейшли до сусідньої провінції. Коли намісником став Мань Тхионг, який змінив правила, то перли знову повернулись до Хопфо.

- *Ngô đầu Sờ vĩ* (варіанти: *đầu ngô mình Sờ, đầu Ngô đuôi Sờ*) – Нго в голові, Со у хвості.

Мова йде про землю Зит'юонг, що розташовувалась між царством Нго (китайське читання: У) та царством Со (китайське читання: Чу) періоду Чунцю та Чжаньго. Цей фразеологізм вживають, коли говорять про відсутність єдності, плутанину, аналогічно українській приказці: хто в ліс, хто по дрова.

Окрім власних назв, можна знайти й інші приклади впливу культури стародавнього Китаю:

Tam tông tứ đức – три залежності, чотири моралі;

Công dung ngôn hạnh – умілі руки, краса, чемність, моральність.

Не потрібно глибоких досліджень, щоб побачити, що у цих двох фразеологізмах виражені обов'язкові правила для жінки конфуціанського суспільства [Phạm Văn Khoái 1997]. У першому фразеологізмі згадуються три залежності жінки згідно з

конфуціанськими канонами:

1) до заміжжя у сім'ї жінка підкоряється батьку;

2) після заміжжя – чоловіку;

3) у разі смерті чоловіка жінка має слухати сина.

Чотири моралі жінки:

1) справна господиня;

2) охайний зовнішній вигляд;

3) ввічливе поведіння та спілкування;

4) добродішність.

Другий фразеологізм також розкриває наведені вище чотири види благочестя, яких мала дотримуватися жінка у конфуціанському суспільстві. Разом з іншими культурними елементами конфуціанство теж прийшло на територію В'єтнаму. Як зазначають учені, на певному історичному етапі для в'єтнамців поняття „конфуціанство” та „китайська культура” стали тождесними [Антологія... 1996].

Аналізуючи граматичну структуру, лексику та зміст, в'єтнамські фразеологізми, прислів'я, що пов'язані з реаліями китайської культури, можна поділити на такі види:

1. Повні запозичення, або фонетична калька. Запозичені морфологія, граматики, семантика, фонетика. Це такі паремії, що зберегли китайську структуру, зміст і мають читання хан-в'єт. У різних регіонах, що перебували під впливом китайської культури і мають особливий прошарок китайської лексики (хан-в'єт у в'єтнамській мові, *опуомі* в японській), існує багато однакових ідіом, приказок, прислів'їв. Наприклад:

Wēn gù zhī xīn (китайське читання) – *Ôn cố tri tân* (в'єтнамське читання) – *On ko chi shin* (японське читання);

Tiān xià dài pīng (китайське читання) – *Thiên hạ thái bình* (в'єтнамське читання) – *Ten ka sai hei* (японське читання);

Tōng chuáng yì mèn (китайське читання) – *Đông sang dị mộng* (в'єтнамське читання) – *Do shyo y mi* (японське читання) [Nguyễn Thị Hồng Thu 2003, 339].

Вимова цих паремій у китайській, в'єтнамській та японській мовах дуже схожа. Можна стверджувати, що ця група

паремій, яка походить з китайської мови, з'явилась раніше за інші.

Розглянемо деякі з них:

Ôn cố tri tân (ôn cũ biết mới) – 溫故知新
Wēn gù zhī xīn – Передивитись (повторити) старе, щоб зрозуміти нове;

Bàng duật tương trì, ngư ông đắc lợi – 蚌相爭持, 漁翁得利 bàng xiāng zhēng chí yú wēng dé lì – Моллюск зчепився із журавлем, вигідно рибалці (значення: в сутичці двох виграє третій);

Đồng sàng dị mộng (також вживається у варіанті: Dị mộng đồng sàng) – 同床異夢
Tōng chuáng yì mèng – На одному ліжку бачити різні сни (значення: жити разом, ззовні мати близькі стосунки, але помисли, почуття – різні (про подружжя)).

2. Паремії, фразеологізми, що мають однаковий зміст з китайськими фразеологічними одиницями, але виражені інакше (семантична калька). Це призвело до утворення багатьох варіантів одного і того самого китайського прислів'я чи фразеологізму. У цьому випадку демонструється своєрідність і багатство в'єтнамської мови. Цей тип можна розділити ще на два підтипи:

а) реалізовані власне в'єтнамськими лексемами;

б) реалізовані власне в'єтнамськими лексемами + лексемами хан-в'єт.

В обох випадках може зберігатися структура або не зберігатись і перекладається описово.

Наприклад, до китайського чен'юю 刻舟求劍 kè zhōu qiú jiàn – Загубити човен, шукати меча (значення: робити непотрібну справу, зробити дурницю, робити щось автоматично, не задумуючись) – є кілька в'єтнамських варіантів:

Khắc châu cầu kiếm (фонетична калька, виражена хан-в'єтськими лексемами);

Khắc thuyền tìm đao (семантична калька, власне в'єтнамські лексеми + лексеми хан-в'єт);

Đánh dấu thuyền tìm gươm (семантична калька, власне в'єтнамські лексеми);

Vạch thuyền tìm kiếm (семантична калька, власне в'єтнамські лексеми + лексеми хан-в'єт).

Усі три варіанти семантичних кальок повторюють структуру китайського фразеологізму, використовуючи, однак, то власне в'єтнамську лексику, то слова хан-в'єт.

Ззовні здається милосердним, а насправді злий і безсердечний – це зміст китайської паремії 人面兽心 rén miàn shòu xīn – Обличчя людини, серце звіра, – що має такі в'єтнамські варіанти:

Nhân diện thú tâm (фонетична калька, виражена хан-в'єтським читанням);

Mặt người dạ thú – Обличчя людини, душа звіра (неповна семантична калька, власне в'єтнамські лексеми + лексеми хан-в'єт);

Mặt người dạ quỷ – Обличчя людини, душа чорта (неповна семантична калька, власне в'єтнамські лексеми);

Чен'юю 狐假虎威 hú jiǎ hǔ wēi – Лисиця вдає величавість тигра – означає: скористатися чиеюсь силою, прикриватися чимсь ім'ям; має такі варіанти:

Hồ giả hổ uy (фонетична калька, виражена хан-в'єтськими лексемами);

Cáo mượn oai hổ – Лисиця позичила величавість у тигра (неповна семантична калька, власне в'єтнамські лексеми + лексеми хан-в'єт);

Cáo đội lột hổ – Лисиця носить спідне тигра (неповна семантична калька, власне в'єтнамські лексеми + лексеми хан-в'єт);

Cáo mượn oai hùm – Лисиця позичила величавість у тигра (неповна семантична калька, власне в'єтнамські лексеми).

3. У запозичених із китайської мови пареміях, що складаються з двох частин, одна частина може існувати у в'єтнамській мові самостійно як фразеологізм.

卧薪尝胆 wò xīn cháng dǎn – Спати на голках, їсти жовч (значення: витримати труднощі заради здійснення великої мети). В'єтнамські варіанти:

Ngoạ tân thường đẫm (фонетична калька, виражена хан-в'єтським читанням);

Nằm gai nếm mật (семантична калька, власне в'єтнамські лексеми);

Nếm mật – Їсти жовч (скорочений фразеологізм).

4. Інший вид фразеологізмів – запозичені з китайської мови прислів'я, при-

казки, ідіоми зі зміненою структурою, що спричинено різною граматичною структурою китайської та в'єтнамської мов. Такі фразеологічні одиниці виникли внаслідок граматичної адаптації фонетичних запозичень. Наприклад, китайський фразеологізм 神出鬼沒 shén chū guǐ mò – Дух вийшов, чорт зайшов (значення: дуже швидко, мов чорт підганяє). Він існує у в'єтнамській мові у двох варіантах:

Thần xuất quỷ nhập (фонетична калька, виражена хан-в'єтськими лексемами);

Xuất quỷ nhập thần (видозмінена фонетична калька, побудована за правилами граматики в'єтнамської мови).

Видозміни, крім того, також можуть бути виражені простою перестановкою однорідних слів. Наприклад, китайська ідіома 光明正大 guāng míng zhèng dà – Світлий, ясний, прямий, великий (значення: прямолінійно, відкрито). Ця ідіома може вживатись у в'єтнамській мові як фонетична калька, але частіше зустрічається видозмінений варіант:

quang minh chính đại (фонетична калька, виражена хан-в'єтськими лексемами);

chính đại quang minh (видозмінена фонетична калька).

Так само у двох варіантах (повноцінна фонетична калька та варіант з переставленими словами) існують у в'єтнамській мові такі фразеологізми, що мають китайське походження:

Kiên trình bất khuất – Bất khuất kiên trình (стійкий, непохитний);

Bất khuất kiên cường – Kiên cường bất khuất (непохитний, вірний).

5. Запозичені китайські паремії, прижившись в іноземній мові, могли набувати додаткових значень.

Наприклад:

Hoạ xà thêm túc – 画蛇添足 huà shé tiān zú – Малюючи змію, додати ноги.

Крім основного значення (додавати щось зайве, непотрібне, що призводить до поразки або заважає, перестаратись), у в'єтнамській мові цей чен'юй також набув значення вигадки заради наклепу.

6. Крім того, у в'єтнамській та китайській мовах трапляється багато паремій-

них та фразеологічних одиниць, схожих за лексичним складом, використаними образами та загальною ідеєю, проте не завжди можна визначити, чи є це запозиченням, чи культурним впливом, або просто збігом, адже таку схожість можна знайти і серед українських прислів'їв, приказок, фразеологізмів.

Bán mặt cho đất, bán lưng cho trời – 臉朝黃土背朝天 liǎn cháo huáng tǔ bèi cháo tiān – Продати обличчя землі, а спину небу – Обличчям до землі, спиною до неба (значення: тяжка праця селянина);

Bán anh em xa mua láng giềng gần – 遠親不如近鄰 yuǎn qīn bù rú jìn lín – Продати далеких родичів, купити близьких сусідів – Далекі родичі не те, що близькі сусіди;

Đời người như giấc mộng – 人生如夢 rén shēng rú mèng – Життя людини мов сон (значення: швидкоплинність життя);

Cá nằm trên thớt – 魚游釜中 yú yóu fǔ zhōng – Риба лежить на кухонній дошці – Риба плаває в котлі (значення: висіти на волоску від небезпеки, бути у надзвичайній небезпеці);

Ếch ngồi đáy giếng – 坐井观天 zuò jǐng guān tiān – Жаба сидить на дні колодязя – Сидіти у колодязі, дивитись на небо (значення: обмеженість світогляду);

Bán lợi mua danh – 沽名釣譽 gū míng diào yù – Продати вигоду, купити ім'я – Купити ім'я, виловити славу (значення: досягнення авторитету нечесним шляхом).

7. Є також прислів'я, складені в'єтнамським народом про китайців, часто негативного або жартівливого характеру:

- Ở bản sống lâu, người Tàu bảo thế – Живеш у грязюці – проживеш довго, так кажуть китайці;

- Cổ mà học, sau này đòi lại đất thặng Tàu cướp của mình nhà – Старайся вчитись, тоді вимагатимеш повернення земель, що китайці вкрали.

Такий негатив пов'язаний зі сприйняттям китайського народу як завойовницького, що склалося історично. Проте в наш час такі приказки та прислів'я вживаються здебільшого у сатиричному сенсі.

Отже, китайська мова, китайська культура в ході різних історичних подій впли-

вали на в'єтнамську мову та культуру, зокрема на фразеологічний фонд, збагачуючи його новими фразеологічними одиницями, метафорами, формами. Саме завдяки цьому впливові у в'єтнамській мові формується такий вид фразеологізмів, як чен'юй. Спочатку це були запозичення, а потім за аналогією створювались і власне в'єтнамські чен'юї. Серед інших видів фразеологічних одиниць спостерігаємо китайський слід на різних рівнях – фонетичному, семантичному, граматичному. Як видно з нашого аналізу, у фразеологічному фонді в'єтнамської мови можна зустріти запозичення з китайських фразеологізмів (фонетичні та семантичні кальки), запозичення з адаптованою структурою. Цікаво те, що адаптація китайських фразеологізмів у в'єтнамській мові виражається не тільки у зміні граматичної структури, що близька до в'єтнамської, не тільки на лек-

сичному рівні, коли замість слів хан-в'єту використані власне в'єтнамські слова, а й у розширенні або звуженні змісту тієї чи іншої фразеологічної одиниці. Крім того, маємо фразеологізми, прислів'я з китайськими іменами, топонімами, фразеологізмами про китайців.

Можна стверджувати, що поруч із такими важливими подіями у житті в'єтнамського народу, де спостерігаємо великий вплив Китаю, як створення ієрогліфічної писемності для в'єтнамської мови, запозичення великого прошарку лексики, що існує донині під назвою «мова хан-в'єт», розвиток в'єтнамських філософських вчень, основою яких стали праці китайських мислителів, також вагомим був внесок китайської мови та культури у в'єтнамську мовну скарбницю, який збагатив, зокрема, й фразеологічний фонд в'єтнамської мови.

ЛІТЕРАТУРА

Антология традиционной вьетнамской мысли X – начало XIII вв. Москва, 1996.

Nguyễn Ngọc Tram. Từ Hán Việt trong sự phát triển từ vựng tiếng Việt hiện nay // **Ngôn ngữ**, 2000, №5.

Nguyễn Thị Hồng Thu. Thành ngữ tiếng Việt và thành ngữ tiếng Nhật trong sự tiếp biến với văn hoá Trung Hoa // **Tiếng Việt và Việt Nam học cho người nước ngoài: kỷ yếu hội thảo khoa học HN – 2003**. Hà Nội, 2003.

Nguyễn Văn Khang. **Từ điển thành ngữ tục ngữ Việt – Hoa**. Hà Nội, 1999.

Phạm Văn Khoái. Cần xem xét từ Hán Việt trong mối quan hệ với lịch sử phát triển và vai trò mở mang văn hóa của Hán ngữ // **Tạp chí Khoa học**, 1997, t 13, №1.

Từ điển giải thích thành ngữ tiếng Việt. Dictionary of Vietnamese idioms / Nguyễn Như Ý chủ biên. Hà Nội, 1998.

Vũ Dung, Vũ Thuý Anh, Vũ Quang Hào. **Từ điển thành ngữ tục ngữ Việt Nam** (tái bản lần thứ 5). Hà Nội, 2000.

新编 成语词典. 沈阳, 1995.